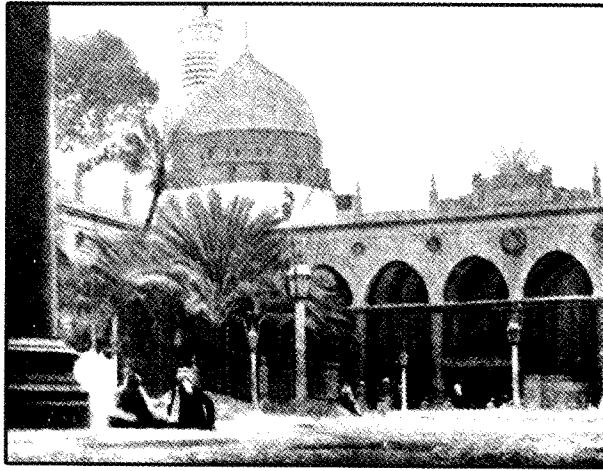

از نگاه دیگری

مسجد و حرم نبوی و چگونگی اداره آن در دوره عثمانی

دریادار ایوب صبری پاشا / علی اکبر مهدی پور

پژوهشگر توانمند عهد عثمانی، سرتیپ ایوب صبری پاشا، متوفای ۱۳۰۸ هـ. صاحب آثار ارزشمند فراوانی در کتاب گرانسنگ «مرآت مدینه»^۱ گزارش بسیار جامع و مستندی از حرم مطهر نبوی، فراشان، خادمان، ائمه جماعات، آیین‌ها و نیایشها ارائه داده که پنجمین قسمت آن از نظر خوانندگان گرامی می‌گذرد:

موقعیت مسجد نبوی

مسجد شریف نبوی گرامی ﷺ در مرکز شهر مقدس مدینه منوره قرار دارد. ضریح مقدس و مرقد مطهر حضرت ختمی مرتبت، در قسمت شرقی روضه مبارکه، در طرف قبله سکوی اصحاب صفا، نگین افتخار و وسیله اشتهار مدینه منوره می‌باشد.

مساحت مسجد

هریک از مورخان به هنگام پژوهش از هجرتسرای پیامبر گرامی ﷺ بحث از مساحت مسجد نبوی را زینت بخش کتاب

۱. «مرآت مدینه»، دومین مجلد، از مجموعه پنج جلدی «مرآت الحرمین» از آثار ارزشمند مؤلف گرانسنگ می‌باشد، که در سال ۱۳۰۴ هـ. به زبان ترکی استانبولی در استانبول به چاپ رسیده است.

به مقدار ۸ ذرع به طرف بیرون توسعه یافت و پهنای مسجد در ناحیه جنوب به ۱۰۵ ذرع بالغ گردید.

درها و پنجره‌های

مسجد شریف نبوی پنج در به نامهای زیر دارد:

۱. باب السلام

۱. عبدالرحمن جامی، از شخصیت‌های برجسته قرن نهم، متولد ۲۳ شعبان ۸۱۷ و متوفای ۱۸ محرم ۸۹۸ هـ صاحب تألیفات فراوان در تفسیر، فقه، تاریخ، تراجم، ادبیات، به عربی و فارسی، به نظم و نثر [اسماعیل پاشا، هدیه العارفین، ج ۱، ص ۵۳۴؛ کحاله، معجم المؤلفین، ج ۵، ص ۱۲۲].

۲. از آرنج تا سر انگشت میانی را یک ذراع می‌گویند، و مقدار آن در کشورهای مختلف با اختلاف فراوان ثبت شده، در اصطلاح فقها ۲۴ انگشت و ۶ جو را یک ذراع می‌نامند. [سجادی، فرهنگ علوم، ص ۲۷۷] آهن یا فلزی که با آن زمین یا پارچه را اندازه می‌گیرند، یک ذراع نامیده می‌شود [مصطفی قره‌حصاری، اختر کبیر، ج ۱، ص ۳۲۶] ذراع اگر به طور مطلق گفته شود، نیم ذرع است، هر ذرع را یک «آرشین» می‌نامند و مقدار آن یک متر و چهار سانتی‌متر می‌باشد. [دهخدا، لغتنامه، حرف ذال، ص ۴۰].

۳. سلطان عبدالمجید، سی و یکمین پادشاه عثمانی، به سال ۱۲۵۵ هـ بر تخت نشست و تا سال ۱۲۷۷ هـ سلطنتش به طول انجامید. [شمس‌الدین سامی، قاموس الأعلام، ج ۴، ص ۳۱۳۲].

خود قرار داده‌اند.

مولانا عبدالرحمان جامی کتاب مستقلى در این باره تألیف کرده، آن را «ذراع مدینه» نام نهاده است.^۱

بر اساس تحقیقات ایشان، طول مسجدالنبی از دیوار شمالی تا دیوار جنوبی ۲۵۰ ذراع، و عرض آن از دیوار شرقی تا دیوار غربی ۱۵۰ ذراع می‌باشد.^۲

جامی تصریح کرده که طول و عرض آن در عصر رسالت، هرکدام ۱۰۰ ذراع بوده است.

وی اضافه می‌کند که من شخصاً روضه مطهر را اندازه گرفتم، طول آن ۳۵ و پهنای آن ۲۰ ذراع بود، درازای صُفّه ۱۲ و پهنای آن نیز ۱۰ ذراع بود. و تعداد ستونهای مسجد ۳۱۲ بود و این اندازه شرعی آن می‌باشد.

نگارنده گوید: مساحت مسجد بر اساس نقشه‌ای که در عصر سلطان عبدالحمید^۳ به وسیله مهندسان تهیه شده به استانبول ارسال شده بود، از این قرار می‌باشد:

طول ۱۵۶ ذرع، عرض جنوبی ۹۷ ذرع و ۱۸ انگشت و عرض شمالی ۸۹ ذرع و ۶ انگشت.

در عهد سلطان عبدالحمید دیوار شرقی

ستونها و مناره‌ها

پنج مناره در چهار سوی مسجد و ۴۲۰ ستون در داخل حرم شریف وجود دارد، که تعداد ۱۰ عدد از آنها بزرگ، ۱۶ عدد از آنها سفید، ۶۴ عدد از آنها متوسط و بقیه کوچک می‌باشند.

در مسجد النبی ۲۴۲ قبه، ۱۷۹۲ قندیل، ۲۵ شمعدان و ۱۳ آویزه (لواستر) جهت تأمین روشنایی مسجد وجود دارد که تعداد ۲۲۲ عدد از قندیلهای در طول سال، همه شب روشن می‌باشد و بقیه در شبهای احیا و در شبهای ماه مبارک رمضان روشن می‌شود.^۲

هنگامی که جامی به شمارش ستونهای مسجد پرداخته، تعداد ۲۷ عدد از آنها از کاشی و تعداد ۵۷ عدد از آنها از مرمر، تعدادی از سنگ و بقیه از چوب بوده است. در عهد سلطان عبدالمجید، همه ستونها یکنواخت شده و از مرمر شناخته شد و تعداد

۱. سلطان سلیمان، بن یاوز سلیم، دهمین پادشاه عثمانی، به سال ۹۲۶ هـ بر تخت نشست. [همان، ص ۳۱۳۱].

۲. شهبای احیاء از نظر اهل سنت شبهایی است که مستحب است تا صبح با عبادت، نماز، ذکر و تلاوت قرآن احیا گرفته شود، از قبیل شب تولد رسول اکرم ﷺ، شب نیمه شعبان و شب ۲۷ رمضان.

۲. باب الرحمه

۳. باب جبرئیل

۴. باب النساء

۵. باب التوسل

مسجد النبی دو پنجره به نامهای: روزنه جبرئیل و روزنه مواجهه دارد و باب التوسل در زمان سلطان عبدالحمید گشوده شده.

محراب‌ها

مسجد مقدس نبوی پنج محراب به شرح زیر دارد:

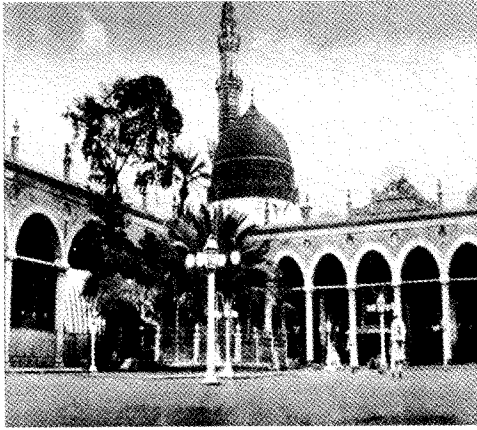
۱. محراب پیامبر ﷺ، که محل اقامه نماز جماعت توسط پیامبر رحمت بود.

۲. محراب عثمانی، که در عهد عثمان ابن عفان اتخاذ شد.

۳. محراب سلطانی، که از سوی سلطان سلیمان بن سلطان سلیم^۱ به امام جماعت حنفی‌ها اختصاص داده شد.

۴. محراب تهجد، که محل تهجد شبانه پیامبر خدا ﷺ می‌باشد و محراب از این جهت ساخته شده که با گذشت قرون و اعصار محل آن محفوظ بماند.

۵. محراب النساء، که در عصر سلطان عبدالمجید برای مشخص بودن محدوده بانوان ساخته شد.

آنها به ۳۲۷ کاهش یافت.

ستونهای مرمری را «اسطوانه» می‌نامند، بیشتر ستونهای کاشی‌کاری شده در داخل روضه قرار داشت و بقیه به اقامتگاه خدام حجره نبوی اختصاص داشت.

تعداد ۱۶۴ عدد از آنها به صورت مربع و ۲۵۹ عدد از آنها گرد بود ولی در تعمیرات اخیر (در عهد عبدالمجید) همه آنها به صورت گرد ساخته شد.

تعداد ۵۴ عدد از آنها در داخل دیوارهای چهار طرف، تعداد ۲۲ عدد از آنها در داخل حجره نبوی و خانه فاطمه زهرا علیها السلام و بقیه در محاذات درهای حرم می‌باشد.

مناره‌های مسجد عبارت‌اند از مناره رئیسیه، باب‌السلام، باب‌الرحمه، مجیدیه و عزیزیه.

مناره رئیسیه از بقیه بلندتر است، در ورودی آن مقابل پنجره مواجهه و خود متصل به رکن شرقی دیوار قبله می‌باشد.

قبر شریف حضرت زهرا علیها السلام

روضه مطهر میان حجره شریف و منبر مقدس حضرت ختمی مرتبت قرار دارد، مزار کثیر الانوار حضرت فاطمه زهرا علیها السلام در

این قسمت در منتهای شمالی حجره شریف قرار دارد.^۱

بنا به قولی دیگر، قبر شریف آن حضرت در قبرستان بقیع، در نزدیکی قبر عباس بن المطلب قرار دارد. گفته می‌شود این قول از دیگر اقوال قوی‌تر است، ولذا زائران بقیع در کنار قبر عباس برای حضرت فاطمه علیها السلام عرض ادب و اخلاص می‌نمایند.^۲

اطراف حجره شریف با شبکه شرافت احتوا همواره محدود گذشته، بین قبر شریف و منبر منیر روضه مطهر نامیده می‌شود، بخش مربع قبر مطهر حجره مطهر شهرت دارد.

تنها فراشان حرم و سادات ذوی الاحترام مدینه به داخل حجره توفیق تشریف دارند، دیگر زائران از بیرون حجره، از مقابل پنجره مواجهه، عرض ادب و ارادت می‌کنند.

از باب السلام تا حجره شریف به

۱. در مورد محل دفن حضرت فاطمه علیها السلام سه قول است:

(۱) در بقیع، در محاذات خانه عقیل، که بعدها امام حسن مجتبی علیه السلام نیز در مجاورت همان قبر شریف به خاک سپرده شد.

(۲) در میان قبر شریف و منبر رسول صلی الله علیه و آله که به روضه مطهره معروف است.

(۳) در خانه خودش که بعدها به هنگام توسعه

مسجد وارد مسجد شد.

شیخ طوسی قول دوم و سوم را صحیح دانسته، و روایات: «بین قبری و منبری روضه من ریاض الجنة» را به عنوان تأیید نقل کرده [ابن شهر آشوب، مناقب آل ابی طالب، ج ۳، ص ۴۱۴] علامه مجلسی فرموده: قول صحیح‌تر آن است که در خانه‌اش دفن شده است. [بحار الانوار، ج ۴۳، ص ۱۸۸]. ابن شیهه بقیع را صحیح دانسته، و در عین حال با سلسله اسنادش از امام باقر و امام صادق علیهم السلام روایت کرده که فرموده‌اند: حضرت فاطمه شبانه در خانه‌اش به خاک سپرده شد، به هنگام توسعه مسجد توسط عمر بن عبدالعزیز در مسجد قرار گرفت. [ابن شیهه، تاریخ المدینه المنوره، ج ۱، ص ۱۰۶] شیخ طوسی قول دوم و سوم را متقارب دانسته و احتمال بقیع دور از حقیقت شمرده است. [طوسی، تهذیب الاحکام، ج ۶، ص ۹] شیخ صدوق با اسناد خود از امام رضا علیه السلام روایت کرده که حضرت فاطمه در خانه‌اش مدفون گردید، به هنگام توسعه مسجد در عهد بنی‌امیه داخل مسجد گردید. [صدوق، معانی الاخبار، ص ۲۶۸].

۲. به احتمال قوی قبر شریف حضرت فاطمه علیها السلام در داخل مسجد النبی است و آن قبری که در نزدیکی قبر عباس بن عبدالمطلب هست، قبر فاطمه بسنت اسد، مادر امیرمؤمنان علیه السلام است، چنانکه ابن شیهه بر آن تصریح کرده می‌گوید: عباس بن عبدالمطلب در اول بقیع در کنار قبر فاطمه بنت اسد دفن شد [ابن شیهه، تاریخ المدینه المنوره، ج ۱، ص ۱۲۷] و سیهودی نیز همان را نقل کرده و صحیح دانسته است [سیهودی، وفاء الوفا بأخبار دارالمصطفی، ج ۳، ص ۸۹۶].

موازات دیوار قبله، با مرمر مفروش شده، بین این قسمت و روضه مطهره با یک حایل برنجی جداگشته، در دو طرف محراب پیامبر و محراب سلیمانی درهایی قرار گرفته است.

محراب پیامبر

در وسط روضه مطهر، در میان قبر شریف و منبر منیر پیامبر گرامی ﷺ محراب آن حضرت قرار دارد.^۱

در دو طرف این محراب دو در از برنج می‌باشد، که روی یکی از آنها حدیث شریف:

«مَا بَيْنَ قَبْرِي وَمِنْبَرِي رَوْضَةٌ مِنْ رِيَاضِ الْجَنَّةِ».

«میان قبر و منبر من باغی از باغهای بهشتی است.»^۲

و بر روی دیگری، حدیث:

«مَنْ زَارَنِي بَعْدَ مَمَاتِي فَكَأَنَّمَا زَارَنِي فِي حَيَاتِي».

«هر کس بعد از وفاتم مرا زیارت کند، همانند کسی است که در حال حیات من به دیدنم آمده باشد.»^۳

نوشته شده است.

بر روی دو در دیگر که در دو طرف محراب سلیمانی قرار دارند، بر یکی حدیث:

«مَنْ زَارَ قَبْرِي وَجَبَتْ لَهُ شَفَاعَتِي».

«هر کس قبر مرا زیارت کند، شفاعتم بر او واجب می‌شود.»^۴

و بر دیگری آیه شریفه:

«وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ».

«ما تو را جز به عنوان رحمت بر عالمیان مبعوث نکردیم.»^۵

۱. محراب رسول اکرم ﷺ دقیقاً به سوی قبله است، و آن یکی از معجزات آن حضرت به شمار می‌آید، زیرا در آن زمان که وسائل امروزی نبود، حتی به دست آوردن سمت شمال و جنوب به صورت قطعی میسر نبود، رسول اکرم ﷺ دقیقاً به سوی کعبه ایستاده و محراب مسجد به سوی کعبه ساخته شده، بعد از گذشته چهارده قرن و اختراع قطب‌نما و قبله‌نما پرده از معجزه باهره آن حضرت برداشته شده است. [سردار کابلی، تحفة الأجله فی معرفة القبلة، ص ۷۱].

۲. شیخ طوسی، مصباح المتهجد، ص ۷۱۰؛ شیخ صدوق، الفقیه، ج ۲، ص ۳۴۱؛ شیخ حرّ، وسائل الشیعه، ج ۱۴، ص ۲۶۹.

۳. دارقطنی، السنن، ج ۲، ص ۲۷۸؛ سبکی، شفاء السقام، ص ۳۲.

۴. بیهقی، السنن الکبری، ج ۵، ص ۲۴۵؛ دارقطنی، السنن، ج ۲، ص ۲۷۸؛ سبکی، شفاء السقام، ص ۲-۱۴.

۵. سورة انبیاء (۲۱) آیه ۱۰۷.

ابن فرحون تاریخ کاشت این نخلها را پیش از عهد عزیزالدوله دانسته است.

خادمان حرم

برای اینکه حجره شریفه هرگز خالی نباشد، دو قسم خادم به نامهای: «بطل» و «خبزی» استخدام می‌شود و اداره آنها به مسؤولیهایی به نامهای: بواب و مفتاحدار (کلیددار) موکول می‌گردد.

به گروه بطل «عجمی» نیز می‌گویند، آنها از نظر رتبه پایین تر از خبزی‌ها، و آنها پایین تر از بواب و آنها پایین تر از کلیددار می‌باشند.

کلیدداران را «سبع‌الکبار» نیز می‌نامند. در گذشته تعداد خادمان حرم همواره ۸۰ نفر بود، هیچوقت کم و زیاد نمی‌شد، چون یکی از «خبزی»‌ها وفات می‌کرد، یک نفر از بزرگان صنف بطل به جای او نصب می‌گردید.

تعداد ۱۶ تن از خبزی‌ها «بواب» بودند،

۱. شیخ طوسی، تهذیب الأحکام، ج ۴، ص ۱۸۶.
۲. گیاهی از تیره شاه‌پسند، به صورت درخت و درختچه، اصلش از هند و آفریقای مرکزی است، در جنوب ایران نیز یافت می‌شود، پوستش در تداوی به عنوان مدرّ به کار می‌رود. [معین، فرهنگ، ج ۱، ص ۱۱۸۲].

و بر فراز پنجره پیش روی مبارک حدیث: «إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ»^۱ نقش شده است.

باغچه نبویه

قسمت شمالی روضه مطهر باغچه‌ای است که با ماسه و شن فرش شده و چهار طرف آن با شبکه‌هایی محدود شده است.

این باغچه چهارگوش می‌باشد، در این محدوده دو نخل بزرگ، ۶ نخل کوچک، یک درخت سدر و یک تیمور هندی^۲ و در سمت دیگر آن چاه آبی هست که آب شیرین و گوارایی دارد و در نزد اهالی مدینه از آب زمزم لذیذتر و عزیزتر می‌باشد.

این باغچه، روضه پیامبر و روضه فاطمه نامیده می‌شود.

برخی خیال کرده‌اند که خرماهای روضه پیامبر را رسول‌گرامی ﷺ به دست مبارک خود کاشته است، در حالی که این باغچه، باغچه حضرت فاطمه است و تعدادی از این نخل‌ها را رییس خدمه «عزیزالدوله» کاشته است.

جهانگرد نامی، ابن جبیر، تعداد این نخلها را در عهد عزیزالدوله ۱۵ و در عهد مجدالدین لغوی بیش از ۱۵ نفر دانسته است.

خدمت می‌کردند و حقوق ثابتی نداشتند. با هدایا و عطایایی که از سوی اهل خیر تقدیم می‌شد، زندگی خود می‌گذراندند. صلاح‌الدین در آمد دو شهر: «نقاده» و «قیاده» را به خدام حرم اختصاص داد و بدرالدین اسدی را به رعایت آنان نصب کرد.

بدرالدین اسدی مدتی «شیخ‌الخدمه» معروف بود، بعدها به «شیخ‌الحرم» اشتهاز یافت.

وی و شیخ‌الحرم‌های بعدی، با هر یک از وزرا و امرای بلاد اسلامی دیدار می‌کردند و به احترام صاحب روضه منوره مورد احترام قرار می‌گرفتند.

مقررات وضع شده از سوی صلاح‌الدین ایوبی بعدها از میان رفت. ترتیبات دیگری از سوی سلاطین مغرب و سودان اتخاذ شد و خدام حرم مدتها از سوی آنان ارسال می‌شد، ولذا تعداد آنها در نوسان بود.

بعدها از سوی دولت عثمانی مقرری تعیین شد که توسط شیخ‌الحرم در میان آنها تقسیم می‌شد.

تعداد چهل باب خانه از سوی افراد خیر در یک محل بنیاد شده، به خدام حرم

که از میان آنها چهار تن به عنوان: نایب‌الحرم، متسلم‌الحرم، نقیب‌الحرم، و خزینه‌دار حرم برگزیده می‌شود، عزل و نصب آنها توسط «شیخ‌الحرم» انجام می‌شود. همواره چهار تن از بواب در داخل حجره شریفه نگهبانی می‌دهند و ۲۵ نفر از دیگر خدمه همواره در حرم به نوبت انجام وظیفه می‌کنند. در این اواخر تعداد خدمه را به ۵۰ نفر کاهش دادند.

از این ۵۰ نفر یکی متسلم، یکی نقیب، ۱۲ تن بواب، ۱۹ نفر خبزی، ۱۴ تن بطلال و ۳ تن ملازم می‌باشد.

این اصول استخدام از زمان دولت عثمانی‌ها اتخاذ گردید. پس از مطالعه محسّنات انتخاب اغوات و تأیید نورالدین شهید، این خادمان از حاملان قرآن کریم انتخاب شده، به سوی مدینه منوره اعزام گردید، برای گروه بعدی مقرر گردید که از حمله قرآن از حبشه، پس از حاملان قرآن روم، آنگاه از حاملان قرآن هند انتخاب و به جای درگذشتگان آنها نصب شوند.

حقوق خادمان

پیش از سلطان صلاح‌الدین ایوبی، خادمان حرم مطهر نبوی صرفاً برای خدا

ختمی مرتبت، تا ۵-۶ هزار فراشیت برای خدمتگزاران حرم نبوی اهدا می نمودند. این هدایا در کیسه‌هایی به خادمان حرم تقدیم می شد، که آنها را «حُرّه» می نامیدند.

با افزایش عطایا و هدایا بر تعداد خادمان افزوده می شد، گاهی برای یک خادم از ۱۵ روز یا ۲۰ روز یک مرتبه نوبت می رسید که شمع و یا قندیلی را روشن کند، تا نامش در دیوان خادمان ثبت گردد و از این هدایا و عطایا بهره مند شود.

رییس خادمان «شیخ الفراشین» نامیده می شود، که اسامی فراشها را در دفتری قید می کند. تعداد این فراشها در زمان ما از مرز یک هزار نفر گذشته است.

در ساعات روشن کردن قندیل‌ها، شیخ الفراشین به همراه شیخ الحرم، نایب الحرم و

۱. «فراشیت»: منصب خدمت کعبه معظمه و روضه مطهره، برات و حواله افتخارآمیز خادمان، کا حایزان آن وکیلی تعیین نموده، برات خود را از موقوفات و حوالجات دریافت می کنند [شمس الدین سامی، قاموس ترکی، ص ۹۸۶] واژه فراشیت به فتح فا و شین است و تلفظ «فراشیت» غلط است. [معلم ناجی، لغت ناجی، ص ۵۶۱] ولی مؤلف همه جا آن را «فراشیت» آورده، ما نیز به تبعیت از ایشان فراشیت آوردیم که غلط مشهور را بر صحیح نامأنوس برتری دادیم.

اختصاص یافت. شیوخ، نقبا و سران خدمه در این عمارتها اسکان داده شدند.

خادمانی که مسؤول روشن و خاموش کردن قندیلها می باشند، به دو گروه: «سند بلیس» و «مکاده» تقسیم می شوند. هر یک از آنها در منطقه خود به انجام وظیفه مشغول اند و هیچ کدام در کار دیگری مداخله نمی کنند.

فراشها و فراشیت‌ها^۱

حقوقی که روزانه به یک خادم کعبه مکرمه یا مدینه منوره تقدیم می شد، یک «فراشیت» نام داشت.

این حقوق بر اساس تعداد قندیل‌ها و مشعلهایی که افروخته می شد، تنظیم می گردید.

نخستین پایه گذار «فراشیت» برای هر خادم روزانه ۲۴ قیراط و جمعاً ۱۴۰ فراشیت برای ۱۴۰ خادم مسجد نبوی مقرر نمود.

از این مبلغ ۲۴ قیراط به پادشاه عثمانی، ۱۲ قیراط به اشراف مکه مکرمه، ۱۲ قیراط به منسوبین حجره شریفه، و ۹۳ قیراط دیگر را به تناسب در میان مردم تقسیم می کردند و هر قیراطی را به ۵ الی ۱۰ نفر به رسم هدیه تقدیم می کردند.

عاشقان خدمت و شیفتگان آستان

۲. اول رجب المرجب^۲

۳. روز ۱۸ ذیقعده الحرام^۳

اگرچه این مراسم در سال به سه روز اختصاص دارد، اما به جهت وسعت حرم، این مراسم در یک روز پایان نمی‌یابد و لذا در یک روز قندیل‌ها و شمعدان‌ها تطهیر و تنظیف می‌شود، در روز دوم داخل و خارج حجره شریفه تطهیر و عطرپاشی می‌گردد.

روز شستشوی حرم مطهر گروه «خبزی» و «عجمی» به سه گروه تقسیم شده، گروهی جارو به دست، گروهی خاک‌انداز و گروه سوم پارو به دست گرفته، به سوی حجره معطره حرکت نموده، دیوارهای حرم

۱. انتخاب روز نهم ربیع‌الاول احتمالاً به مناسبت ایام ورود رسول اکرم ﷺ به مدینه منوره به هنگام هجرت می‌باشد، بنابر مشهور در دوازدهم ربیع‌الاول [ذهبی، تاریخ الاسلام، ج ۱، ص ۳۳۶] و بنابر مختار یعقوبی، پیشتاز مورخان، روز هشتم ربیع‌المولود می‌باشد. [یعقوبی، تاریخ، ج ۲، ص ۳۳].

۲. ظاهراً انتخاب اول رجب نیز به مناسبت فرارسیدن ایام عمره رجبیه می‌باشد، که از اهمیت خاصی برخوردار است و روایت شده که پاداش عمره رجبیه نزدیک به پاداش حج می‌باشد. [شیخ طوسی، مصباح المتهدجد ص ۷۹۸].

۳. علت انتخاب روز ۱۸ ذیقعده برای ما روشن نشد.

خزانه‌دار حرم در حجره شریفه حضور پیدا می‌کنند.

۲۰ نفر هندی مسؤول تعمیر، تطهیر، اصلاح و مرمت قندیلها و آویزه‌ها هستند، که در زیر نظر شیخ الفراشین انجام وظیفه می‌کنند.

پوشش قبر شریف

پوشش بسیار نفیس و گرانبهای مصری، روی مرقده منور رسول مکرم، بر فراز صندوق شرافت احتوای نبوی، مزین به انواع جواهرات، از پارچه‌ای بسیار قیمتی، با زمینه سبز و نوشته‌هایی سپید از لؤلؤ گرانبها، که نام نامی و القاب گرامی رسول گرامی ﷺ بر آن نقش بسته، درود و صلوات بر اشرف کاینات با خطوط برجسته، به طرز شایسته، بر اطراف آن نوشته شده است.

مراسم گلاب‌پاشی

در سال سه بار حرم مطهر و حجره منور رسول گرامی اسلام را با گلاب ناب شستشو می‌دهند.

این مراسم همه‌ساله در سه روز انجام می‌شود:

۱. روز نهم ربیع‌الاول^۱

با خادمان مشعلدار

توفیق خدمت در حریم حرم، سعادت بسیار بزرگی است که قلم توان توصیف آن را نسدارد، ولذا تلاش و اشتیاق این سعادت‌پیشگان نیز قابل وصف نیست.

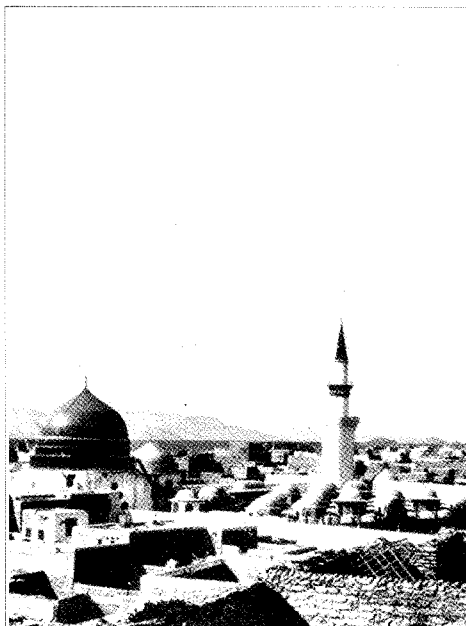
مسئولان تعمیر و تدهین شمعدانها پس از ادای نماز صبح در انتهای مسجد، در مقابل انبار زیتون، که گنجینه تعمیر نامیده می‌شود، گرد آمده، هرکدام یک فتیله به دست گرفته، چهار تن از آنها ابریه‌های مرصع و مملو از زیتون برداشته، در حالی که زبان به صلوات و سلام مترنم دارند، با متانت قدم برداشته، به سوی روضه مطهر حرکت می‌کنند.

خادمان صاحب فضیلتی که نوبت خدمت دارند، در پیشاپیش فراشان حرکت کرده، با عصای خاصی که در دست دارند، قندیل‌های مربوط را پایین آورده، پس از تعویض فتیله‌ها توسط فراشان، به جای خود می‌آویزند. آنگاه نماز اشراق به جای آورده، به محل خدمت خود بر می‌گردند.

مسئولان تنظیم و نظیف حرم، روضه منوره را با جارو نظافت کرده، آماده ورود به حجره مبارک می‌شوند.

یکی از خادمان با صدای رسا

را از بیرون با دقت و اهتمام خاصی تطهیر و نظیف می‌کنند، آبهای مستعمل را به سادات مورد احترام تقدیم نموده، عطایا و هدایایی دریافت می‌کنند.

در طول مراسم شستشو، خادمان حرم یکدل و یکصدا کلمه طیبه «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ» را بر زبان جاری می‌کنند. همه باریافتگان حرم با ذوق و شوق زایدالوصفی صلوات و سلام تقدیم می‌کنند. وجد و اشتیاق حاکم بر مردم، اشکهای شوق جاری از دیدگان، عرض اخلاص و ادب نقش بسته بر چهره‌ها، خارج از حد توصیف است.

بانگ می زند:

«یا کنّاس» و بدین سان فرارسیدن وقت ورود به حجره شریفه را اعلام می کند.

جاروکشان با شتاب تمام به حجره شریف شتافته، بعد از انجام وظیفه با ذکر صلوات و سلام و عرض ادب و اخلاص، از حجره معطر خارج می شوند.

گلبانگ محمدی

هنگامی که نغمه های عطر آگین گلبانگ محمدی از فراز گلدسته حرم نبوی در فضای مدینه منوره طنین انداز می شود، آنچنان فضای معنوی در دل های مؤمنان ایجاد می گردد که بی اختیار اشک محبت از دیده ها به روی گونه ها می غلطد و دل های شیفته و قلب های پاکبخته را در حریم حرم به طواف وا می دارد.

هنگامی که عقربه های ساعت، سه ساعت به اذان صبح را نشان می دهد، سر مؤذن حرم در مقابل باب النساء قرار گرفته با نغمه روح بخش: «لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ» خادمان کشیک را بیدار می کند و پس از آن با گلبانگ روح افزای: «محمّد رسول الله» در حرم به روی عاشقان گشوده می شود.

خادمان حرم با شتاب تمام رختخوابها

را جمع کرده، در محل مقرر قرار می دهند. سر مؤذن بر فراز گلدسته رئیسه قرار گرفته، مناجات بامدادی را با جملات زیر آغاز می کند:

«اللهم صلّ و سلّم و زد و أنعم و بارک علی أسعد العرب و العجم و إمام طيبة و الحرم، سیّدنا و مولانا محمّد، و علی آل سیّدنا محمّد و سلّم، و رضی الله تعالی عن کلّ الصحابه، أجمعین، و الفاتحه».

آوای روح بخش اذان در فضای شهر طنین انداخته، ارباب تهجد را به میعادگاه عشق فرا می خواند.

شب زنده داران از بسترها فاصله گرفته، وضو ساخته، با قیافه های شاداب به سوی حرم مطهر مصمم حرکت می کنند و در حریم یار قرار گرفته، تا فرارسیدن فجر صادق، با حضرت خالق به مناجات می پردازند.

در طول این مدت، گلبانگ نیایش و نغمه های صلوات و سلام بر اشرف کاینات از گلدسته ها قطع نمی شود.

به جز اذان مغرب، دیگر اذانها به ضمیمه صلوات و سلام، نیم ساعت طول

می‌کشد، ولی پیش از اذان صبح دو ساعت و نیم درود و سلام بر مفرخ خلقت، وجود مقدس حضرت ختمی مرتبت به طول می‌انجامد.

یک ساعت قبل از طلوع فجر، سر مؤذن بر فراز گلدسته رئیسه آمده، به مناجات می‌پردازد، هم‌زمان مسؤولان حرم به روشن کردن قندیلها و مشعلها می‌پردازند.

در طول این مدت مردم سعادت‌قرین مدینه دسته‌دسته به سوی حرم شتافته، به کاروان راهیان نور و سالکان کوی محبوب می‌پیوندند.

در فاصله دو اذان، برخی به تلاوت قرآن پرداخته، برخی اشک ندامت از دیده‌ها می‌ریزند. برخی هم به آیات تلاوت‌شده توسط حافظان گوش جان می‌سپارد.

ترتیب ائمه جماعت

بعد از سپری شدن لحظات پایانی شب، سینه سیاه افق شکافته، اولین اشعه فجر صادق فرار سیدن هنگامه پرستش و نیایش را نوید می‌دهد.

نماز اقامه می‌شود. صفهای جماعت با نظم و ترتیب زایدالوصفی تنظیم می‌گردد، امام شافعی‌ها فریضة صبح را

ادا می‌کند.

پس از تعقیبات به ارشاد و هدایت پرداخته، حاضران را پند و اندرز می‌دهد و قاریان قرآن به تلاوت آیات قرآن می‌پردازند و مدرّسان به تدریس مشغول می‌شوند.

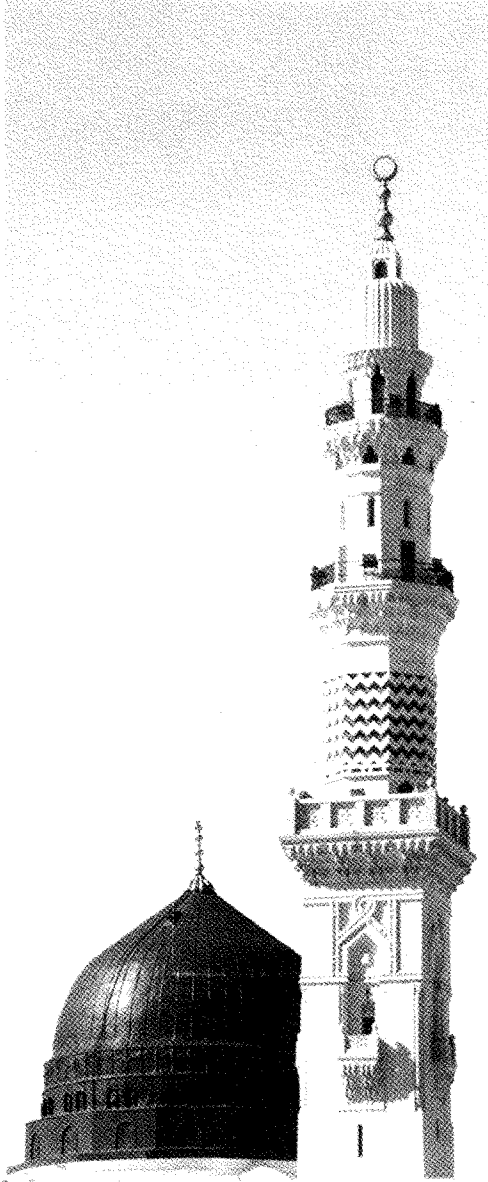
آنگاه صلاهی اقامت یکبار دیگر طنین انداخته، دومین نماز جماعت به امامت امام مالکی‌ها برگزار می‌شود. در نهایت، سومین نماز جماعت با امامت امام حنفی‌ها منعقد می‌گردد.

آنگاه درهای حجره شریف گشوده می‌شود. شیخ‌الحرم و نایب‌الحرم وارد حجره شده، قندیل‌ها را خاموش می‌کنند و شمعدانها را بیرون آورده، به دعا و نیایش می‌پردازند.

آمار و ارقام

گذشته از خدام حرم، شمار دیگری مسؤول و سرپرست و خدمتگزار در حرم شریف نبوی همواره وجود دارند که تعداد آنها در نوسان است.

۱۲۰ تن از آنها در سه رشته به عنوان: بواب، فراش و کنّاس انجام وظیفه می‌کنند. گذشته از اینها، هر هفته تعداد ۳۰ نفر به

عنوان موقت استخدام می‌کنند، که آنها را «وکلائی خدمه» می‌نامند.

در گذشته شمار ائمه جماعت مسجد النبی ۲۵ نفر حنفی، ۱۲ نفر شافعی، یک نفر مالکی و یک نفر حنبلی؛ تعداد خطبا ۲۰ نفر حنفی و ۱۰ نفر شافعی؛ تعداد مؤذن‌ها به ۳۵ نفر می‌رسید، که به نوبت انجام وظیفه می‌کردند. ولی تعداد آنها به دلایل مختلف افزایش یافته، که آمار برخی از مسؤولان حرم مطهر به شرح زیر است:

خطبا ۴۶ نفر، امام جماعت ۳۷ نفر، رییس ۳۹ نفر، دربان ۱۱ نفر، سقا ۱۰ نفر، کتاس ۵۱ نفر، مسؤول تطهیر ۷ نفر، قاری ۳۱ نفر، فراش ۶۲۸ نفر، و...^۱

تعداد کل خادمان حرم مطهر به یکهزار و چهل و شش نفر بالغ می‌باشد که همه آنها حقوق دریافت می‌کنند و با این حقوق زندگی خود را می‌گذرانند.

افزون بر اینها، تعداد هزار نفر نیز به عنوان «ملازم» در کنار خدمه انجام وظیفه می‌کنند.

۱. مؤلف پژوهشگر، اعداد و ارقام خدمه و حقوق‌بگیران حرم مطهر را با تفکیک عناوین و دقت کامل آورده است، از آنجاکه برای خواننده سودمند نبود و لذا با گزینش برگردان شد.